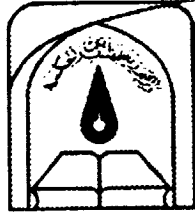
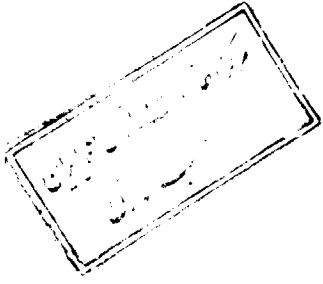

صلى الله عليه وسلم

٢٢٧١٢

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

۱۳۸۰ / ۱۲ / ۲۰

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی

بررسی مقایسه‌ی مفهوم پولیس در فلسفهٔ سیاسی یونان (افلاطون و ارسطو)
و مفهوم مدینه در نزد فیلسوفان مسلمان (فارابی و ابن باجه)

محمدعلی قاسمی ترکی

012028

استاد راهنما
جناب آقای دکتر حاتم قادری

استاد مشاور
جناب آقای دکتر علیرضا حسینی بهشتی

شهریور ۱۳۷۹

۳۴۷۱۳

بسمه تعالی

تاییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای محمد علی قاسمی تحت عنوان مقایسه مفهوم پولیس در فلسفه سیاسی یونان (افلاطون و ارسطو) و مفهوم مدینه نزد فیلسوفان مسلمان (قارابی و ابن باجه) را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند

اعضای هیئت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱. استاد راهنما	حاتم قادری	استادیار	
۲. استاد مشاور	علیرضا حسینی بهشتی	استادیار	
۳. نماینده شورای تحصیلات تکمیلی	حاتم قادری	استادیار	
۴. استاد ممتحن	عبدالرحمن عالم	استادیار	
۵. استاد ممتحن	داود فیرحی	استادیار	

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به دفتر نشر آثار علمی دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد، نگارنده در رشته علوم سیاسی است که در سال ۱۳۷۹ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی /جناب آقای دکتر حاتم عارسی، مشاوره، /جناب آقای دکتر عیسی حسینی بهشتی و مشاوره سرکار خانم /جناب آقای دکتر — از آن دفاع شده است.

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به دفتر نشر آثار علمی دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب مصدعاً کاسی سرگردانشجوی رشته علوم سیاسی مقطع فوق لیسانس تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: مصدعاً کاسی

تاریخ و امضا: ۲۸/۶/۳۷۹

تقدیم به پدرم و مادرم
که همه وجود من هستند

و

تقدیم به برادران و خواهرانم
که لذت دیدارشان کمتر
نصیب شده است.

تشکر و قدردانی

حمد و ستایش خدایی را که به تهیه این وجیزه ناچیز توفیق داد و بنده ناچیز خود را به گذشتن از مرحله‌ی و شکرگویی نعمات موفق گردانید.

ینت بر خود و جب می دانم از عزیزانی که در تهیه این رساله یار و مددکار بودند، قدردانی به عمل آورم. از اساتید محترم راهنما و مشاور جناب آقای دکتر قادری و جناب آقای دکتر بهشتی، به پاس رحمت و راهنمایی‌های ارزشمندشان و به پاس آموخته‌هایم و آنچه می‌آموزم تشکر و قدردانی نمایم. از جناب آقای دکتر غفاری مدیر محترم گروه علوم سیاسی، بواسطه تلاش پیگیر و همکاری مسدولانه‌شان، و اساتید محترم جناب آقای دکتر منوچهری و حجه الاسلام شکوری بخاطر نکاتی که متذکر شدند، سپاسگزاری کنم. از اساتید مدعو جناب آقای دکتر فیرحی و جناب آقای دکتر عام بدنیل زحماتی که متحمل شدند تشکر و قدردانی می‌کنم.

چکیده:

اندیشیدن به شیوه فلسفی به سیاست ابداع متفکران یونان باستان است. فضای این زایش و پویای فلسفی و فکری پولیس است. پولیس دارای ویژگی‌هایی است که آن را به صورت واحد دینی، سیاسی فرهنگی و فکری درمی آورد. در این سیستم که محدود به یک شهر و حوالی زراعی آن بود بین کلیت پولیس و تربیت (پایس) و پولیس و عدالت و همچنین بین پولیس و سعادت رابطه برقرار می شد و همین رابطه سرمنشأ پیدایش فلسفه سیاسی است. علاوه بر اینها در پولیس مفاهیمی مانند برابری (ایسونومیا)، برتری سخن (لوگوس) و... نیز حضور دارد.

در اندیشه افلاطون شاید بتوان کلیت فلسفه سیاسی وی را با عدالت و رابطه آن با پولیس توضیح داد و در دیدگاه ارسطو نیز پولیس را می توان در چشم انداز علل اربعه قرار داد و آرا وی را در این خصوص استخراج نمود. آرای فلاسفه مذکور در متن پولیس و با فرض آن به عنوان قالب اندیشگی و طرح اصلاحات، بویژه در نزد ارسطو صورت گرفته است.

در جهان اسلام فلاسفه مسلمان مکرر از مفهوم مدینه بهره می گیرند که این اصطلاح ارتباطی با محیط انضمامی سیاسی آنان ندارد و حاصل اقتباس، از کلیت فلسفه یونان است. این عدم ارتباط با عالم خارج در فارابی به اخلاف (من جمله ابن باجه) رسید و از عللی بود که مانع تاثیر جدی فلسفه در تمدن اسلامی شد. فارابی علاوه بر اینها از شرح الاسم و حصر عقلی در بررسی مدینه ها استفاده می کند که در فلسفه سینکرتیستی وی با عناصری از اندیشه های ارسطویی، افلاطونی و نوافلاطونی ترکیب شده است.

واژه های کلیدی: پولیس، مدینه، فلسفه سیاسی اسلامی، فلسفه سیاسی یونان

فصل اول

- ۱-۱ اهمیت موضوع..... ۱
- ۲=۱ پیشینه و ادبیات موضوع..... ۲
- ۳-۱ مفروضه..... ۶
- ۴-۱ سؤال اصلی..... ۷
- ۵-۱ فرضیه اصلی..... ۷
- ۶-۱ سارماندهی تحقیق..... ۸

فصل دوم

- ۱-۲ نظری به یونان..... ۱۰
- ۲-۲ زایش پولیس..... ۱۲
- ۱-۲-۲ چگونگی و روند پیدایش پولیس..... ۱۲
- ۲-۲-۲ علل پیدایش پولیس..... ۱۳
- ۱-۲-۲-۲ علل اقتصادی-جغرافیایی..... ۱۳
- ۲-۲-۲-۲ علل فرهنگی..... ۱۴
- ۳-۲ معانی و ویژگیهای پولیس..... ۱۶
- ۱-۳-۲ افسون زدایی از حکومت گری..... ۱۶
- ۲-۳-۲ تمایز منافع فردی و اجتماعی..... ۱۷
- ۳-۳-۲ برتری سخن..... ۱۷
- ۴-۳-۲ تربیت انسان..... ۱۸
- ۵-۳-۲ غیرحرفه‌بی بودن اعضا..... ۱۹
- ۶-۳-۲ تساوی و برابری اعضا..... ۱۹

- ۲۰ حضور بردگان در حیات اقتصادی..... ۷-۳-۲
- ۲۰ مشارکت در حکومت و امور سیاسی..... ۸-۳-۲
- ۲۱ نبود معیار وسعت و جمعیت..... ۹-۳-۲
- ۲۲ دلایل افول پولیس..... ۴-۲
- ۲۲ دلایل اقتصادی..... ۱-۴-۲
- ۲۳ دلایل فرهنگی - سیاسی..... ۲-۴-۲
- ۲۵ دلایل سیاسی - نظامی..... ۳-۴-۲
- ۲۶ نمونه هایی از پولیس..... ۵-۲
- ۲۶ اسپارتا: ساخت حکومتی و تاریخچه..... ۱-۵-۲
- ۲۷ ساختار حکومتی اسپارتا..... ۲-۵-۲
- ۲۹ آتن: نمونه‌ی دیگر..... ۳-۵-۲
- ۳۲ ساختار سیاسی آتن در روزگار..... ۴-۵-۲

فصل سوم

- ۳۵ افلاطون..... ۱-۳
- ۳۵ زندگی و آثار افلاطون..... ۱-۱-۳
- ۳۶ پولیس و عدالت..... ۲-۱-۳
- ۳۸ تطابق انسان و پولیس..... ۱-۲-۱-۳
- ۳۸ فضیلت و پولیس..... ۳-۱-۳
- ۴۰ پولیس و پایدیا..... ۴-۱-۳
- ۴۳ پولیس و آگورا..... ۵-۱-۳
- ۴۴ پولیس و برابری..... ۶-۱-۳
- ۴۴ کیفیت فیزیکی پولیس..... ۷-۱-۳

۴۵ ۳-۱-۸ چرخه حکومت ها در پولیس
۴۷ ۳-۲ ارسطو
۴۷ ۳-۲-۱ زندگی و آثار ارسطو
۴۸ ۳-۲-۲ پولیس در چشم انداز علل اربعه
۵۲ ۳-۲-۳ ساختار فیزیکی پولیس
فصل چهارم	
۵۵ ۴-۱ پیدایش اندیشه فلسفی در عالم اسلامی
۵۷ ۴-۲ ابونصر محمد فارابی
۵۸ ۴-۲-۱ ماهیت فلسفه و فلسفه فارابی
۶۱ ۴-۲-۲ چگونگی ترکیب و سینکرتیسم
۶۲ ۴-۲-۳ فلسفه فارابی چونان ترکیب فلسفه ها
۶۵ ۴-۲-۴ نظریه عقول فارابی
۶۶ ۴-۲-۵ سعادت و مدینه
۶۸ ۴-۲-۶ مدینه فاضله فارابی
۶۹ ۴-۲-۶-۱ ریس اول
۷۱ ۴-۲-۶-۲ ریس ثانی
۷۲ ۴-۲-۶-۳ طبقات، اصناف و قوانین در مدینه فاضله فارابی
۷۶ ۴-۲-۷ مدینه ها غیر فاضله
۷۸ ۴-۲-۸ احصای مدینه های غیر فاضله
۷۹ ۴-۲-۹ ماهیت و اصل مفهوم مدینه
۸۱ ۴-۳ فلسفه سیاسی و مدینه در دیدگاه ابن باجه

۸۶ جمع بندی و نتیجه گیری
۹۰ منابع و مآخذ

فصل اول:

مقدمه و کلیات

۱-۱ اهمیت موضوع

بدون تأمل فلسفی نه می توان خود را شناخت و نه جهان را و بی شناخت خود و جهان ، نه از گذشته چیزی ادراک می شود و نه برای آینده چیزی ترسیم . درک موقعیتی که انسان در آن قرار دارد منوط به اندیشیدن و تأمل فلسفی است . فلسفه شیوه اندیشیدنی است که مدام خود را به نقد می کشد^۱ و از ماهیت و قوت تبیین و نقاط ضعف خود پرسش می کند . نقد و نقادی سنت فلسفی ، راهی است جهت پیشتر گام نهاده و بر گذشتن از حال و رسیدن به آینده . عدم نقد سنت ، چه با رد کامل و چه با قبول بالکل ، مخالف شرط عقل و مانع اندیشه است . بنابراین تأمل در گذشته فلسفی و سیاسی و فکری ما ، کاری مبرم و لازم است و برای درک سرشت و کیفیت آن اندیشه ، نظر بر ریشه ها و بنیادهای آن ، لازم و حائز اهمیت است .

در شرایط حاضر که جامعه ما و سنت اندیشگی ما از تولیدات فکری ، تقریباً ، بازمانده است ، لزوم فهم گذشته و حال و آغاز اندیشیدن به آنها و ترسیم آینده یی روشن تر ، نمایان است . از این رو موضوعی برای بررسی انتخاب شده است که با ماهیت فلسفه اسلامی و فلسفه سیاسی در جهان اسلام مرتبط است . مقایسه اندیشه سیاسی یونانی و اسلامی به جهاتی می تواند مفید واقع شود ، به طوری که گفته خواهد شد . فلسفه سیاسی یونانی اصلی ترین منبع در فلسفه سیاسی اسلامی بوده است . درک کیفیت رابطه فلسفه سیاسی در جهان اسلام با آن ، به فهم کیفیت خود

1- Self-criticism

فلسفه سیاسی در جهان اسلام کمک خواهد کرد .

در این راستا موضوع پولیس که در اندیشه یونانی حائز اهمیت بسیار است برای مقایسه ، با مفهوم مدینه که مکرر در نزد فلاسفه و اندیشمندان جهان اسلام محل بحث و گفتگو بوده است ، انتخاب شده است .

پولیس فضای سیاسی ، فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی جامعه باستانی یونان است و تولیدات فکری و فلسفی آنان در این چارچوب شکل گرفته است . متفکران مسلمان نیز از قالب فکری مدینه در بیان آرای سیاسی خود سود برده اند . مقایسه این دو مفهوم یونان با ارسطو و افلاطون که شاخص ترین متفکران و فیلسوفان سیاسی جهان باستان به شمار می روند ، و در جهان اسلام با فارابی (از شرق اسلامی) و ابن باجه (از غرب اسلامی) صورت داده شده است . نتایج این بررسی می تواند کیفیت ارتباط و توانایی فلسفه سیاسی در نزد مسلمانان را ، در دوران اولیه آن نشان دهد .

۱-۲ پیشینه و ادبیات موضوع

تا کنون کارهای اندکی در باره مقایسه فلسفه و فلسفه سیاسی یونانی و اسلامی صورت گرفته است . در مورد پولیس و فضای فکری یونان باستان نیز آثار اندک و انگشت شماری به فارسی ترجمه شده است . پایدیا^۱ نوشته ورنر یگر یکی از این آثار است ، یگر با تسلط بر منابع یونانی و تحلیل آثار مولفین یونانی ، ضمن آنکه غایت آنها را تربیت (پایدیا) به حساب می آورد ، می کوشد تصویری از ذهنیت و فضای فکری پولیس ارائه دهد ، این اثر اگر چه مستقیماً به بحث پولیس نمی پردازد اما علی رغم گذشت نیم قرن از تالیف آن ارزش خود را حفظ کرده است . اثر قابل توجه دیگر متفکران یونانی^۲ نوشته تئودور گمپرتس است و در این کتاب نویسنده به اندیشه های اندیشمندان یونانی بویژه

۱. ورنر یگر ، پایدیا . ترجمه : محمدحسن لطفی تبریزی (تهران: انتشارات خوارزمی ، ۱۳۷۶).

۲. تئودور گمپرتس ، متفکران یونانی ، ترجمه: محمد حسن لطفی (تهران: انتشارات خوارزمی ، ۱۳۷۵).

افلاطون و ارسطو می پردازد و اشاراتی نیز به پولیس و مفهوم آن دارد. دو فصل از کتاب یونانیان^۱ نوشته کیتو به پولیس (پیدایش و زوال آن) اختصاص یافته است که کاری ارزشمند است ولی از آنجا که کیتو مورخ است و گرایش تاریخی در آثار او بر تحلیل‌های فلسفی و اندیشه‌ی غلبه دارد، فصول مذکور جنبه‌ی تاریخی دارند.

مقاله‌ی^۲ نیز از فرناز ناظرزاده کرمانی در خصوص پولیس و مفهوم آن نوشته شده است که کاری چندان در خور توجه و تامل نیست. سید جواد طباطبایی نیز یک فصل از کتاب زوال اندیشه سیاسی در ایران^۳ را به پیدایش و مفهوم و مضامین پولیس اختصاص داده است و برخی نکات قابل توجه و دقت را یادآور شده است. در خصوص ساختارهای پولیس و به ویژه پولیس آتن اثری از یونانیان بر جای مانده است، توکودیدس مورخ شهیر یونانی در کتاب تاریخ جنگ پلوپونزی^۴ اشارات ارزشمندی نسبت به ساختار و مضامین سیاسی پولیس‌های یونانی و به ویژه آتن دارد. از کار ارسطو و شاگردانش، که گفته می‌شود قانون اساسی بیش از ۱۵۰ پولیس یونانی را گرد آورده بوده‌اند، بخش مربوط به پولیس آتن بر جای مانده و کار مزبور اصول حکومت آتن^۵، نکات جالبی در مورد تحول ساختارها و اشکال حکومتی آتن داراست. فاینر نیز در کتاب خود، تاریخ حکومت^۶، فصلی را به پولیس اختصاص داده است و البته کار او نیز گرایش تاریخی دارد و یا تحلیل روابط نهادها بیشتر مد نظر است.

۱. اچ. دی. اف. کیتو، یونانیان، ترجمه: سیامک عاقلی (تهران: نشر گفتار، ۱۳۷۰).

۲. فرناز ناظرزاده کرمانی، "نگاهی به تاریخ تکوین پولیس...". نامه فلسفه، سال اول، شماره دوم، زمستان ۱۳۷۶.

۳. سید جواد طباطبایی، زوال اندیشه سیاسی در ایران، چاپ دوم (تهران: انتشارات کویر، ۱۳۷۵).

۴. توکودیدس، تاریخ جنگ پلوپونزی، ترجمه: محمد حسن لطفی (تهران: خوارزمی، ۱۳۷۷).

۵. ارسطو، اصول حکومت آتن، ترجمه و تحشیه: محمد ابراهیم باستانی پاریزی، چاپ سوم (تهران: کتابهای جیبی، ۱۳۷۰).

6- S.E. Finer, The History of Government, (Oxford: Oxford univ. press, 1997)